

ПРАВО БУТИ ПОЧУТИМ: РОЛЬ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ТА ДОДАТКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СОЦІАЛІЗАЦІЇ І НАВЧАННІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Яковишина Тетяна В'ячеславівна,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
кафедра педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти
Рівненського державного гуманітарного університету
yakovyshynat@gmail.com

АДК (альтернативна та додаткова комунікація) відіграє ключову роль у навчанні дітей з особливими освітніми потребами (ООП), особливо тих, хто має труднощі з усним мовленням або його повну відсутність. АДК – це всі способи спілкування, які доповнюють або замінюють усне мовлення, зокрема: жести, міміка; картки, символи, піктограми (PECS тощо); комунікатори, планшети з мовленнєвими програмами; написане слово, букви. Важливо пам'ятати: АДК не «відучує» говорити. Навпаки – у багатьох дітей вона стимулює розвиток мовлення.

Альтернативна і додаткова комунікація може мати різні форми: мовлення, погляд, текстові повідомлення, жести, вираз обличчя, дотик, жестова мова, піктограми, малюнки, додатки з символами та пристрої для генерації мовлення тощо. АДК є важливою насамперед для дітей з мовленнєвими розладами при таких особливостях розвитку, як аутизм, інтелектуальна недостатність, порушення розвитку мовлення та інші стани, а також у разі втрати набутого мовлення внаслідок інсультів, травм тощо [3].

Завдяки АДК здобувач з особливими освітніми потребами має доступ до освіти, адже дитина може: розуміти інструкції вчителя, відповідати на запитання, робити вибір, брати участь у завданнях тощо. Без АДК дитина часто виглядає «пасивною», хоча насправді не має інструменту для відповіді. У здобувача з ООП спостерігається розвиток мислення і пізнання, адже мислення розвивається через мову і комунікацію. Таким чином АДК дозволяє: формувати поняття (колір, кількість, час, емоції), будувати причинно-наслідкові зв'язки, навчатися читанню, математиці, навколишньому світу. Без можливості висловитись когнітивний потенціал дитини часто недооцінюють.

АДК також сприятливо впливає на поведінку та емоційну регуляцію дитини з ООП. Багато «проблемної поведінки» – це крик про допомогу, а не «поганий характер». АДК допомагає дитині сказати: «я втомився», «мені боляче», «я не розумію», «я не хочу», «мені страшно». У свою чергу це знижує агресію, істерики, аутостимуляцію.

Ще один важливий аспект, на який має вплив застосування АДК – це соціалізація дитини з ООП. З АДК дитина спілкується з однолітками, бере участь у групових іграх, відчуває себе частиною колективу, а не

спостерігачем. Також у такої дитини формується самооцінка і відчуття безпеки.

Таким чином АДК стає своєрідним мостом між дитиною і навчальним середовищем: полегшує роботу вчителя, робить навчання інклюзивним, а не формальним, дозволяє адаптувати програму без зниження її змісту.

Оцінка потреб дитини в АДК проводиться з метою визначення оптимального виду АДК та обсягів послуг щодо впровадження цього виду комунікації для успішного ефективного спілкування дитини. Якщо дитина є немовленнєвою та використовує для комунікації незрозумілі звуки та способи, вона потребує визначення потреб у АДК.

Проводити оцінку потреб у дитини в АДК, яка успішно спілкується з оточуючими, не потрібно! Оцінка потреб дитини в АДК здійснюється фахівцями освіти, медицини або соціальної сфери, які пройшли відповідне навчання. Ними можуть бути: логопеди освітніх закладів, медичних установ, інклюзивно-ресурсних центрів; практичні психологи; корекційні педагоги освітніх закладів та інклюзивно-ресурсних центрів; ерготерапевти; лікарі-неврологи; лікарі-психіатри; працівники соціальної сфери та ін. [2].

У застосуванні АДК важливо пам'ятати кілька принципів: не «чекаємо, поки заговорить», АДК вводиться якомога раніше; використовується постійно: у школі, вдома, на вулиці; дорослі моделюють комунікацію (показують, як користуватись); АДК – це не про «заміну мови», а про право дитини бути почутою. Без комунікації немає навчання. З АДК – з'являється розвиток, участь і гідність [1].

Багато хто помилково вважає, що використання жестів чи картинок «лінує» дитину і вона не захоче вчитися говорити. Насправді все навпаки: АДК знімає стрес від неможливості бути зрозумілим, що часто стимулює розвиток природного мовлення.

Розглянемо детальніше, чому застосування АДК полегшує інклюзивне навчання. Отже, по-перше, дитина може відповісти на запитання вчителя, вибравши картку або натиснувши кнопку. По-друге, можливість привітатися з однокласниками або попросити про гру. По-третє, зменшення небажаної поведінки, адже часто «істерики» – це лише крик відчаю через неможливість пояснити, що щось болить або набридло.

АДК поділяється на дві великі групи:

Тип системи	Приклади	Особливості
Низькотехнологічні	Картки PECS, комунікативні дошки, книги, жести, предмети-символи	Надійні, не потребують зарядки, дешеві у виготовленні
Високотехнологічні	Планшети з ПЗ (<u>GoTalk Now</u> , <u>TD Snap</u>), синтезатори мовлення, <u>айтрекери</u> (керування поглядом)	Дозволяють будувати складні речення, дають дитині «цифровий голос»

Інклюзія працює лише тоді, коли АДК використовує не тільки дитина, а й усі навколо (моделювання). Для цього слід опиратися на такі аспекти:

- створення комунікативного середовища (маркування предметів у класі символами (двері, стіл, дошка);
- навчання асистента та вчителя (важливо, щоб дорослі «говорили» мовою дитини (показували на картку, коли промовляють слово);
- візуальні розклади (допомагають дитині розуміти послідовність уроків, що знижує тривожність);
- комунікативний паспорт (короткий документ, де описано, як саме дитина спілкується (наприклад: «якщо я відводжу очі – це означає «ні»)).
- При цьому слід пам'ятати: здобувач з ООП має мати доступ до свого засобу комунікації завжди – і в їдальні, і на перерві, і на уроці фізкультури. Забрати планшет чи картки – це те саме, що заклеїти людині рот скотчем.

Використання мобільних застосунків у початкових класах – це не просто «гра на планшеті», а спосіб надати дитині інструмент для навчання та спілкування. Один із найкращих безкоштовних варіантів в Україні, розроблений спеціально під особливі освітні потреби – застосунок Digital Inclusion («Цифрова інклюзія»).

Digital Inclusion – це перша українськомовна безкоштовна платформа для АДК, створена за підтримки МОН. Містить понад 300 озвучених піктограм (символи «ДивоГра»), поділених за темами: «Школа», «Гігієна», «Емоції», «Дії». Дитина з ООП може сфотографувати реальний клас, вчителя чи підручник, завантажити в додаток та озвучити власним голосом. Здобувач з ООП може натискати на кілька картинок поспіль, а програма озвучить цілу фразу (наприклад: «Я» + «хочу» + «пити»).

Виокремлюють низку принципів, на які опирається у роботі Digital Inclusion:

- доступність для всіх (платформа забезпечує безкоштовний доступ до онлайн-ресурсів, навчальних матеріалів та інструментів для всіх громадян, організацій та місцевих органів влади. Вона доступна українською мовою, що дозволяє максимально охопити широке коло користувачів);
- навчання та підвищення кваліфікації (платформа пропонує курси з цифрової грамотності, використання сучасних електронних послуг, онлайн-платформ та ресурсів для покращення взаємодії з особами з ООП);
- інклюзивність і рівні можливості (платформа сприяє створенню рівних умов для доступу до цифрових послуг для всіх осіб, незалежно від їхнього віку, соціального статусу, місця проживання чи рівня освіти);
- прозорість та відкритість (усі навчальні матеріали та ресурси, доступні на платформі, є прозорими та відкритими для громадськості. Платформа прагне забезпечити вільний доступ до інформації та сприяти обміну знаннями серед користувачів) [1].

Наведемо приклади успішного застосування Digital Inclusion в початкових класах. Так, на уроках (навчання): відповідь на запитання, тобто замість того, щоб чекати, поки дитина вимовить слово, вчитель пропонує планшет із двома опціями (наприклад, картки «Більше» та «Менше» на математиці). Здобувач може натиснути кнопку «Мені потрібна допомога» або «Я не розумію», не привертаючи зайвої уваги всього класу. На перервах (соціалізація): за допомогою заздалегідь підготовленої папки «Про мене» дитина може розповісти однокласникам про свої хобі або ім'я собаки. Здобувач з ООП може використати планшет, щоб попросити іграшку або запросити іншу дитину до спільної активності.

Сформулюємо поради вчителям та асистентам вчителів початкових класів щодо використання АДК в освітній діяльності. Так, намагайтеся покращити цифрову грамотність учнів, використовуючи прості, зрозумілі цифрові інструменти для створення інтерактивних завдань та навчальних матеріалів. Це можуть бути інтерактивні дошки, освітні платформи або мобільні додатки для вивчення мов, математики, природничих наук. Створюйте навчальні відеоуроки та пояснення, використовуючи мультимедійні ресурси. Це допоможе учням краще засвоювати матеріал і зробить процес навчання цікавішим.

Застосовуйте цифрові платформи для комунікації зі здобувачами та батьками. Це можуть бути онлайн-календарі для планування уроків, електронні щоденники для відстеження успіхів учнів та платформи для зворотного зв'язку. Підключайте дітей до навчальних відео-уроків або онлайн-завдань на різноманітних платформах, щоб учні могли самостійно працювати вдома та отримувати підтримку.

Використовуйте спеціалізовані цифрові програми для дітей з особливими освітніми потребами, щоб забезпечити інклюзивне навчання. Це можуть бути програми для корекції мовних, моторних чи когнітивних порушень. Спільно з асистентами вчителів розробляйте

індивідуальні цифрові завдання для учнів, які потребують додаткової уваги та підтримки.

Проводьте навчальні сесії для батьків, щоб вони розуміли, як використовувати онлайн-ресурси для підтримки навчального процесу своїх дітей. Це допоможе знизити бар'єри у взаємодії між школою та батьками, а також підвищити цифрову грамотність батьків.

Використовуйте платформи АДК для комунікації з місцевими органами влади, щоб отримувати актуальну інформацію про освітні ініціативи, нові проекти, а також доступ до ресурсів для учнів та вчителів. Слідкуйте за новими можливостями підтримки шкіл та класів через інфраструктурні програми, наприклад, отримання навчальних матеріалів чи технічної допомоги через АДК.

Використовуйте цифрові інструменти для організації класної роботи: стежте за відвідуваністю, оцінками, прогресом учнів та іншими аспектами навчального процесу. Впроваджуйте інструменти для збирання зворотного зв'язку від учнів, щоб адаптувати методи навчання відповідно до потреб кожного учня. Створюйте онлайн-групи для позакласних заходів, таких як шкільні проекти, творчі конкурси, клуби за інтересами. Це допоможе залучити дітей до нових видів діяльності, використовуючи технології.

Навчайте учнів правилам безпеки в Інтернеті, особливо щодо використання соціальних мереж та онлайн-ресурсів. Важливо формувати правильне ставлення до цифрового світу з раннього віку. Включайте в навчальну програму заняття з цифрового етикету та безпечного користування технологіями.

Отже, завдяки таким підходам та використовуючи АДК, учителі та асистенти можуть зробити навчання більш доступним, інклюзивним і цікавим для дітей, забезпечуючи ефективне використання цифрових інструментів на рівні початкових класів.

Право дитини бути почутою – це не просто педагогічна рекомендація, а фундаментальне право людини, закріплене в Конвенції ООН про права дитини та Конвенції про права осіб з інвалідністю. Коли ми говоримо про учнів з особливими освітніми потребами (ООП), які мають мовленнєві порушення, АДК стає єдиним інструментом, що реалізує це право на практиці.

Список використаних джерел:

1. Чайка М., Усатенко Г., Кривоногова О. Теорія та практика використання альтернативної комунікації для осіб з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. Київ: ФОП Усатенко Г., 2021. 80 с.
2. Що таке альтернативна та додаткова комунікація: URL: <https://www.dyvogra.com/uk/alternative-and-complementary-communication-adc/> (дата звернення: 02.02.2026).
3. Що таке альтернативна та додаткова комунікація? Сторінка психолога. URL: <https://ircbmr.pp.ua/index.php/porady-spetsialistiv/storinka-psykholoha/85-shcho-take-alternatyvna-ta-dodatкова-komunikatsiya> (дата звернення: 03.02.2026).